

האלפבית והכתובות מזרם הלבנט – בין טקסט לארכיאולוגיה (סילבוס מלא)

ד"ר עומר סרגי

שיעור, סמסטר א, ימי שני, 14–16, גילמן 281, בחינת בית
שעות קבלה: נא לפנות באימייל omertelaviv@gmail.com
עוזר הוראה: עופר נוה, ofervh@gmail.com
משרד: גילמן 323.

נושא הקורס

היה זה המפגש בין הכנענים, תושבי דרום הלבנט, והמצריים, תושבי עמק הנילוס, שהוליד את אחת ההמצאות החשובות של העולם העתיק: הכתב האלפביתי. בשלהי האלף השני ובראשית האלף הראשון לפני הספירה התפשט הכתב האלפביתי ברחבי הלבנט, ואף מעבר לו, ועד מהרה חוגי סופרים בממלכות האזור אימצו אותו כדי להעביר מסרים מנהליים, דתיים ופוליטיים. מסרים אלה נכתבו בדיו על שברי כלי חרס ועל קירות מטויחים, נחרטו או נחתמו בחומר, נחקקו בכתובות אבן מונומנטליות, או נכתבו על חומרים מתכלים. כל אלה מהווים גם את נקודת המגע בין התרבות הכתובה לתרבות החומרית: מהי החומריות של הטקסט, כיצד היא באה לידי ביטוי ומה זה אומר על קהילות הסופרים בדרום הלבנט? בשיעור זה נלמד על נקודת המגע בין הכתב לחומר – נסקור את תולדות האלפבית והשימוש בו, נעמוד על משמעות הממצא כדי להבין את רמת האוריינות בדרום הלבנט בתקופת הברזל ומשמעותה, ונדון במשמעות החומרית וההיסטורית של כתובות שונות. בתוך כך, נערוך הכרות עם כמה מהכתובות המרכזיות שנמצאו בארץ ישראל ונלמד על משמעותן.

תוכנית הקורס ורשימת קריאה

מועד	נושא השיעור	קריאת חובה ותרגילים
27/10/25	הקדמה: על כתב, כתיבה וכתובות – בין ארכיאולוגיה להיסטוריה	Madadh Richey, "The Media and Materiality of Southern Levantine Inscriptions: Production and Reception Contexts." Pages 29–39 in Mark Leuchter, ed., <i>Scribes and Scribalism. The Hebrew Bible in Social Perspective 1</i> . London: T&T Clark, 2021.
03/11/25	מי בכלל ידע לכתוב? סופרים ותרבות סופרים במזרח הקדום ובישראל הקדום	קריאת חובה על ראשית האלפבית – ראו הסבר בהמשך
10/11/25	סופרים ותרבות סופרים – המשך	
17/11/25	ראשית תולדותיו של האלפבית: המודל המסורתי, מחלוקות, והתפתחויות עדכניות	

	אין שיעור	24/11/25
	ראשית תולדותיו של האלפבית – המשך	01/12/25
	כתובות מתקופת הברונזה המאוחרת ומראשית תקופת הברזל ומשמעותן	08/12/25
תרגיל לוח גזר : ראו בהמשך.	כתובות מתקופת הברונזה המאוחרת ומראשית תקופת הברזל ומשמעותן המשך	15/12/25
Sanders, Seth L. 2010. <i>The Invention of Hebrew</i> . Urbana and Chicago: University of Illinois Press: 103–124 (from ch. 4)	כתובות בתקופת הברזל 2 המאוחר והופעת הכתובות המונומנטליות	22/12/25
תרגיל כתובת מישע : ראו בהמשך.	כתובות מלכותיות : כתובת מישע וכתובת תל דן	29/12/25
נאמן, נ. 2013. הכתובות מכונתילת עג'רוד : ספרות ואמונה בממלכת ישראל במאה השמינית לפסה"נ. זמנים 121 : 4–15.	דת ופולחן : הכתובות מקונתילת עג'רוד והכתובות מתל דיר עלא	05/01/26
Faigenbaum-Golovin et al. 2021. Literacy in Judah and Israel: Algorithmic and Forensic Examination of the Arad and Samaria Ostraca. NEA 854: 148-58	מנהל : חרסי שומרון, חרסי לכיש, חרסי ערד	12/01/26
שימו לב – שיעור ביום ו' בזום. השיעור יוקלט.	שיעור השלמה והכנה לבחינה בזום	16/01/26 יום ו' בשעה 9:30
Gitin, S. Dothan, T. and Naveh, J. 1997. A Royal Dedicatory Inscription from Ekron. <i>IEJ</i> 47: 1–16. יש גם גרסה עברית במודל.	כתובות ראווה מהברזל 2 : כתובת השילוח וכתובת ההקדשה מעקרון	19/01/26
Sergi, O. 2020. On Scribal Tradition in Israel and Judah and the Antiquity of the Historiographical Narratives in the Hebrew Bible. In: <i>FS Blum</i> , 275–99.	ידעת ספר בישראל וביהודה	אולי

קריאה נוספת, קריאת רשות, קריאת חובה ותרגילים

אסופת כתובות עבריות

בספרו של שמואל אחיטוב נמצאת אסופת כתובות עבריות שנמצאו בדרום הלבנט מתקופת הברונזה והברזל. זהו ספר מקורות הכולל את תעתיק הכתובות לכתב עברי מודרני, תרגום שלהם לעברית מודרנית, ודיון כללי בכל כתובת. אסופה זו תלווה את הקורס וניתן להשתמש בה לפי הצורך.

אחיטוב, ש. תשע"ב. *הכתב והמכתב: אסופת כתובות מארץ ישראל וממלכות עבר הירדן מימי בית ראשון, מהדורה שנייה מורחבת ומתוקנת*. ירושלים.

ראשית תולדות האלפבית

את חומר הקריאה בנושא ראשיתו של האלפבית יש לקרוא בראשית הסמסטר ועד ה-1 בדצמבר. כדאי לקרוא לפי הסדר הבא:

1. Rollston, C.A. 2010. Writing and Literacy in the World of Ancient Israel: Epigraphic Evidence from the Iron Age. Atlanta, read pp. 11–46.
2. Finkelstein, I. and Sass, B. 2023. The West-Semitic Alphabet in the Early Iron Age: A New Hypothesis. *NEA* 86: 38–45.

בנוסף, קריאת רשות שכדאי להשלים לקראת המבחן:

1. Na'aman, N. 2020. Egyptian Centres and the Distribution of the Alphabet in the Levant. *Tel Aviv* 47:29–54
2. Finkelstein, I. and Sass, B. 2013. The West Semitic Alphabetic Inscriptions, Late Bronze II to Iron IIA: Archaeological Context, Distribution and Chronology. *HeBAI* 2: 149–220.
3. Sass, B. 2016. Aram and Israel during the 10th-9th centuries BCE, or Iron Age IIA: The Alphabet." Pages 199-228 in *In search for Aram and Israel: Politics, Culture and Identity*. Edited by Omer Sergi, Manfred Oeming and Izaak de-Hulster. ORA 20. Tübingen: Mohr Siebeck.

תרגיל לוח גזר

נא לקרוא את לוח גזר ותרגומו לשער – במה הוא עוסק? למה שימש? מי כתב אותו?

מאמר נוסף לקריאה:

1. Schniedewind, W. 2019. The Gezer Calendar as an Adaptation of the Mesopotamian Lexical Tradition. *Semitica* 61: 15-22

כתובות מלכותיות: תרגיל כתובת מישע ומאמר על הכתובת מדר:

1. לקרוא את הכתובת במואבית ובתרגומה לעברית. נא לחלק את הכתובת לחלקים נושאים.
2. ניתן להיעזר בערך האנציקלופדי על הכתובת:

Sergi, O. Mesha Inscription. *EBR* 18: 793–801

3. קריאת רשות על הכתובת מדן :

Blum.2016. Relations between Aram and Israel in the 9th and 8th Centuries BCE: The Textual Evidence. In: Sergi, O., Oeming, M. and de-Hulster, I. eds. *In Search for Aram and Israel: Politics, Culture and Identity* (ORA 20). Tübingen: 37-56.

קריאת רשות על הכתובות מכונתילת עג'רוד

אחיטוב, ש., ואשל, א. תשע"ה. לה' תימן ולאשרתו הכתובות והציורים מפנתילת עג'רוד (חורבת תימן) בסיני. ירושלים.

כתובת ההקדשה מעקרונ

1. Gitin, S. Dothan, T. and Naveh, J. 1997. A Royal Dedicatory Inscription from Ekron. *IEJ* 47: 1–16. יש גם גרסה עברית במודל
2. Smoak, J. 2017. Inscribing Temple Space: The Ekron Dedication as Monumental Text. *JNES* 76: 319–336.

כתובת השילוח

1. Schniedewind, W. and Rendsburg, G. 2010. The Siloam Tunnel Inscription: Historic and Linguistic Perspectives. *IEJ* 60: 188-203.
2. Llweley, S., Heap, N. and Wrathall, A. 2019. Reading the Siloam Tunnel Inscription as Narrative. *JSOT* 43: 343–58.

חרסי שומרון וחרסי ערד

1. Niemann, H.M. 2008. A New Look at the Samaria Ostraca: The King-Clan Relationship. *Tel Aviv* 35: 249–66.
2. Na'aman, N. 2019. A New Appraisal of the Samaria Ostraca. *UF* 50: 259-71.
3. Faigenbaum-Golovin et al. 2021. Literacy in Judah and Israel: Algorithmic and Forensic Examination of the Arad and Samaria Ostraca. *NEA* 854: 148-58.